

Innsendere

Bjørn Olav Nordahl, bjorn.olav.nordahl@nrk.no
Maria Hasselgård, maria.hasselgard@nrk.no
Ruben Solvang, ruben.solvang@nrk.no
Ole Reinert Omvik, ole.reinert.omvik@nrk.no
Line Tomter, line.tomter@nrk.no
Anne Cecilie Remen, anne.cecilie.remen@nrk.no

Publisert:

Fra 31.januar 2022 til 15.januar 2024

Kontaktperson:

Bjørn Olav Nordahl

Redaksjonssjefer: Frode Frøyland og Kyrre Nakkim
Redaktører: Egil Sundvor og Marius Tetlie

Takk til:

Ståle Hansen, Cecilie Ellingsen, Martin Gaarder og Sophie Lorch-Falch (reportasjeledelse)
Rune Hansen (foto)
Ingeborg Rygh Hjorten og Ragnhild Merete Kløften (NRK Research)

Innhold:

Innledning.....	1
Fase 1: Ski, laks og Kina	2
Fase 2: Inn i Kina – på en måte.....	5
Fase 3: Heimebane – og litt borte	9
Fase 4: Døden i merdene	13
Fase 5: En bursdagsgave, rettsdokumenter og hundrevis av fakturaer	18
Vedlegg.....	21

Innledning

En femdobling av produksjonen.

Det var budskapet fra fiskeriminister Odd Emil Ingebrigtsen (H) i 2021.

Han og regjeringen tok til orde for at innen 2050 bør Norge produsere til sammen fem millioner tonn laks og ørret. Det gir en enorm mulighet til å tjene enda mer på den påståtte framtidsnæringa.

Norge er allerede det landet i verden hvor det produseres mest oppdrettet laksefisk. Hele 95 prosent av norsk lakseproduksjon blir eksportert.

The Salmon Nation.

Sju av verdens 15 største lakseselskap holder til i Norge: Mowi, Cermaq, Lerøy, Salmar, Grieg, Nordlaks og Nova Sea.

Alle signaler forteller oss journalister at det ikke bare er en bransje å følge med på, men også å grave i. Også tipsene utenfra har pekt i den samme retningen. Gode kilder utfordrer oss: Dere må undersøke lakseindustrien, både når det gjelder dyrehelse og menneskevelferd.

2023 ble tidenes beste verdimeslige år for norsk lakseeksport.

122,5 milliarder kroner.

Smak på det tallet. Sølvvet i merdene er det nye gullet.

Sjømat har for alvor befestet seg som landets nest største eksportprodukt, bak olje/gass.

Men hvor langt er næringa villig til å gå for å oppnå disse resultatene?

Hvordan oppfører norske oppdrettsselskaper seg i fjerne farvann? For eksempel når fredsprisen i 2010 stenger dem ute fra Kina?

Hvorfor dør 58 millioner oppdrettslaks hvert år?

Prøver noen å selge selvdød fisk som menneskemat?

Dette er noen av spørsmålene vi har prøvd å svare på gjennom undersøkende journalistikk de siste tre årene.

Ved hjelp av nybrottsarbeid i det kinesiske rettssystemet og kinesiske domsbaser, har vi kunnet koble norske lakseselskaper til smugling av fisk.

Vi har analysert 140.000 helsesertifikater for å vise ukjente mønstre i lakseeksporten.

Vi har kunnet vise sjokkerende bilder av merder fulle av selvdød laks.

Penger får ikke alltid fram det beste i folk. Jakten på de gode marginene har også skyggesider:

En fengslet norsk kvinne i Guangdong i Kina.

Sju døde svensker som hadde spist norsk oppdrettslaks.

Lakseadvokatene som knuste Mattilsynet.

Superior laks som viste seg å ikke være fullt så superior.

Røykelaks på Rema 1000, full av sårskader.

NRK har i dette prosjektet samarbeidet på tvers av redaksjonene i mediehuset. Det begynte i Brennpunkt, fortsatte i Undersøkende nett i samarbeid med Økonomi- og politik kredaksjonen i nyhetene. Publiseringene har resultert i et betydelig engasjement blant seere, lesere og lyttere. Det vært debatter, politiske reaksjoner og krav om tiltak i en bransje hvor mye går under radaren.

Vi har delt arbeidet i fem faser. Alle med ulike metoder, kilder og publiseringer.

Fase 1: Ski, laks og Kina

Metoder: Innsynsarbeid på nye felt, bygging av en database, kreativ bruk av aksjonærlister og et langsiktig kildearbeid.

Begynnelsen: Vi hadde jobbet med kilden i mange år. I august 2020 stilte hen oss dette spørsmålet i en bakgrunnssamtale: Vet Norge egentlig hva de har skrevet under på for å tekkes Kina? Vet politikerne hva som skjer med uigurene i Xingiang-provinsen?

Og så kom hen med påstanden: Norge er i ferd med å selge sjela si. Sporten brukes som hard valuta. Særlig ski.

Det handlet om idrettsavtalene som Norge hadde inngått for å få tilgang til det kinesiske markedet. Spørsmålene førte til en større undersøkelse om norske trenere på kinesernes lønnslistor, og en egen publisering der vi fulgte kinesiske langrensløpere og deres norske trener i ett år. Men vi fulgte også et annet spor.

Dette åpnet for et helt åpenbart spørsmål:

Hvorfor var det så viktig for Norge å få tilgang til det kinesiske markedet?

Ett av de mest innlysende svarene var: Oppdrettsnæringa. Som opplevde restriksjoner, at laksen stod og råtnet på kinesiske lagre, mens skotter og chilenerne overtok det viktige markedet i Midtens rike. Det var jo her framtida lå for norsk lakseindustri dersom den skulle vokse.

Vi begynte med å ta runden til selskapene. Men da vi kom til SalMar, var ikke hovedeier Witzøe & co. særlig interessert i å snakke med oss om Kina. Hva? Her hadde de muligheten til å klage høylytt på NRK i beste sendetid over hvor ille det hadde vært. Men nei. SalMar ønsket ikke å snakke om Kina i det hele tatt.

Vi klødde oss i hodet: Hva var det egentlig som foregikk her?

Hypotese: SalMar andre lakseeksportører ville ikke snakke om Kina fordi det hadde foregått noe som ikke tålte dagens lys.

Vi gikk bredt til verks for å finne svar.

UDs arkiver. Vi begynte et omfattende innsynsarbeid i UD og den norske ambassaden i Beijing. Den første innsynsbegjæringen ble sendt 30.august 2020. Etter hvert skulle det bli mange slike, helt fram til 26.november 2021.

Den første lød slik: *«I henhold til § 9 i offentlighetsloven, ber vi om en sammenstilling av alle bilaterale avtaler mellom Kina og Norge underskrevet fra 07.04.2017 og fram til i dag. Sammenstillingen fra saksbehandlersystemet må vise hva avtalen dreier seg om, saksnummer, samt oversikt over dokumenter i saken.»*

Et annet innsynskrav var slik: *«Til arkivet i UD. Jeg ber om oversikt over relevante saksnumre på post i tidsperioden 01.01.2011 - 01.01.2020 FRA/TIL Norges ambassade i Hanoi (Vietnam) og Norges konsulat i Ho Chi Minh (Vietnam) knyttet til eksport av laks fra Norge til Kina via Vietnam.»*

Hensikten med innsynskravene var for så vidt enkel: Vi ønsket å få oversikt over hva som hadde foregått på myndighetsnivå vedrørende eksport av laks til Kina. Hvilke spor fantes etter oppdretterne, og hvordan hadde kommunikasjonen med kinesiske myndigheter eventuelt vært? Etter gjentatte purringer og navigeringer i UDs avdelinger og arkiver, utsettelse og unnvikelse i flere måneder, fikk vi til slutt

oversikt over hvilke saker som fantes og hva vi faktisk kunne be om innsyn i. Deretter søkte vi spesifikt på saksnumre. Til slutt, 21.april 2021, fikk vi endelig dette svaret fra UD:

«Hei fra Beijing. Ambassaden tar sikte på å ferdigstille innsynssaken tidlig neste uke. På grunn av at det gis innsyn i relativt mange dokumenter, har vi tatt kopier for oversendelse til deg. Dokumentene vil bli oversendt med kurer i løpet av neste uke. På grunn av Covid-19 situasjonen vil kurersendingen ta 10-12- dager.» I begynnelsen av mai satt vi med en haug papirkopier, til sammen 119 saker. De skulle gi oss verdifulle spor. Både etter SalMar, og etter en helt spesiell kvinne.

Åpne kilder. Vi lette og leste i både internasjonal og norsk (fag)presse om norsk oppdrettsindustri kinaeksport. Heri opptatt både Intrafish, Ilaks, Kyst, Fiskeribladet, Financial Times, DN, Undercurrent News, Salmon Business, Seafood Source og South China Morning Post. Det tok ikke så lang tid før vi oppdaget at en norsk kvinne satt fengslet for laksesmugling fra Vietnam til Kina, og at hun var tett knyttet til SalMar. Var dette grunnen til at selskapet ikke ville snakke om den krevende Kina-perioden? Ingen norske medier brukte navnet på kvinnen, men på internasjonale nettsteder, og ikke minst i kommentarfeltene, kom det ganske raskt fram at det dreide seg om Yimin Dong, SalMars representant i Kina gjennom de siste 10 årene. Til slutt kinasjef. Og norsk statsborger.

Kartlegging av Yimin Dong. Nordmann? Da burde det finnes oppføringer på henne i Folkeregisteret og muligens også eiendomsregisteret. Tjenesten Infotorg ga oss mange interessante spor: Vi kunne se når hun flyttet inn på hybel på Fantoft studentby, at hun hadde felles adresse med en mann og et barn, hadde meldt flytting flere ganger i Norge, men også i Kina. Vi fant adresser, navn og datoer. Vi lagde en enkel tidslinje for å holde oversikten.

Student? Ja vel. Ny tanke: Er det mulig å søke innsyn i studentlister ved universitetet? Vi forsøkte, med utgangspunkt i datoene vi fant i folkeregisteret. UiB ga oss studentlistene for alle årene vi ba om.

Finsiktingen førte oss til et helt spesielt navn blant medstudentene til Dong: Tina Søreide, NHH-professor og spesialist på korrupsjon og hvitvasking. Hun ble en viktig faglig bidragsyter.

NRK Research hjalp oss å finne slektshistorie for Salhus, Mjølkeråen, Morvik, Haukedal, Tertnes på Nasjonalbiblioteket. Funn: Yimin Dong giftet seg med Bjørn Wikne i 1994. Ektemannen burde jo være interessert i å snakke med oss og tale konas sak. Eller?

Jakten på Bjørn Wikne. Ektemannen til Yimin Dong framstod som en gåte. Anonym. Ikke noe å finne på sosiale medier, nesten ikke noe i arkivene. Kona var framme i avisene flere ganger, han holdt seg unna. Men hadde han eid aksjer? Drevet business på noe vis? Søkene i Bizweb førte oss til det underlige navnet Høyhastighetsringen AS. Den historiske oversikten i selskapet ga oss en aksjonærversikt bakover i tid. Den viste at Wikne hadde vært inne på eiersiden. Men nå var firmaet slettet, fusjonert inn i et annet selskap. Klassisk metode: Ring til alle de som stod på den gamle aksjonærlisten, også eierne i det nye selskapet hvor det gamle var innfusjonert. Etter flere mislykkede telefoner endte vi opp hos Jon Hamre som hadde hatt 8,4% eierandel i Høyhastighetsringen. Han var Bjørn Wiknes barndomsvenn og forlover da kompisen giftet seg med Yimin Dong. Hamre var pratsom. Han fortalte at Wikne oppholdt seg i Australia, men lovet å ta kontakt med ham på vegne av NRK. I slutten av januar 2021 kom den korte beskjedden fra Bjørn Wikne: Nei takk. Jeg er ikke interessert i å snakke med NRK i det hele tatt.

Dermed satt vi uten tilgang på de sentrale aktørene i saken. Bortsett fra Jon Hamre. Vi bestemte oss for å klore oss fast. Vi ringte Hamre omtrent hver sjettede uke i årene som kom. Noe nytt om Yimin? Har Wikne endret mening, vil han snakke? Ringer du og snakker med ham, forteller at NRK fortsatt er

interessert i hans versjon? Kan han hjelpe oss med noen papirer, i det minste? Vi tok en kaffekopp med Hamre når vi var i Bergen. I tillegg brukte vi Hamre til å verifisere bilder og opptak fra Kina. Han hadde tross alt besøkt familien Wikne/Dong der flere ganger før fengslingen av Yimin. Høsten 2023 ringte Hamre oss. Da var det gått nesten tre år siden vi kontaktet ham første gang.

Jeg skal på ferie til Australia for å besøke Bjørn, sa han. Og la til: Tror kanskje det kan skje noe nå.

Kildekartlegging. Høsten 2020 gjorde vi også et større innsynsarbeid i Mattilsynet hvor vi bad om å få rapporter fra tilsyn på ulike oppdrettsanlegg spredd ut over den aktuelle perioden vi nå hadde bestemt oss for å undersøke. Det vil si, i årene fra 2010 (Fredsprisen) til 2018 (Norge og Kina blir venner igjen). I tillegg så vi etter høringsnotater o.l. i postlistene, som omhandlet norsk lakseeksport. Hensikten med innsynsarbeidet var ikke selve innholdet i tilsynsrapportene og notatene, men å få oversikt over hvem som var saksbehandlere og som hadde bidratt, både fra Mattilsynet og næringa. Siden Sjømat Norge, myndighetenes eksportorganisasjon, ikke er omfattet av innsynsreglene, var Mattilsynets og NFDs postlister viktige. I tillegg skrapte vi LinkedIn for å finne tidligere ansatte i SalMar som muligens kunne snakke om Dong. Med andre ord en ren kildekartlegging. Deretter begynte vi å ringe rundt, kun for å ta uformelle samtaler. Og alltid med et spørsmål om Kina på lur. Vet du noe om selskapenes kinaeksport? Kall det gjerne tilfeldigheter, men i en av disse samtale fikk vi følgende spørsmål: Dere kjenner til helsesertifikatene, ikke sant?

Eh. Nei. Helsesertifikater?

Ethvert lakseparti som forlater landet, må ha et helsesertifikat fra Mattilsynet. Der finner dere svært mye informasjon: Produsent, eksportør, speditør, tidspunkter, mottaker, volum og så videre, sa saksbehandleren.

Og dette er offentlige dokumenter man kan søke innsyn i? spurte vi.

Det vil jeg tro, lød svaret.

Databasen. I begynnelsen av februar 2021 kontaktet vi Mattilsynet vedrørende helsesertifikatene. Her er det flere læringspunkter:

- a) Finn den riktige saksbehandleren. Vi spurte oss fram i Mattilsynet, kom til slutt til Joel.
- b) Snakk med saksbehandleren og forklar hva du er på jakt etter.
- c) Det holder å snakke og be høflig. Det er å betrakte som et innsynskrav i seg selv.
- d) 9.februar 2021. Fire dager etter vår første telefon, uten et skriftlig innsynskrav fra oss, sender Mattilsynet oss en sammensatt liste over alle helsesertifikater utstedt til Kina og Vietnam i tidsperioden 2008-2020. Mattilsynet tok ut navnene på alle aktørene fra listene i perioden 2018-2020 fordi de mente dette var opplysninger som er unntatt offentlighet.
- e) Vi brukte mye tid på å klage på det siste, altså anonymiseringen 2018-2020. Klagen førte ikke fram, heller ikke når vi brukte Miljøinformasjonsloven som klagegrunnlag. *Det mest oppsiktsvekkende her, var at saksbehandlerne konsulterte næringen og spurte om det var riktig å gi oss innsyn. Svaret fra laksefolket var selvfølgelig nei.*
- f) Vi satt uansett på over 140.000 helsesertifikater som lett kunne omgjøres til en søkbar database takket være datajournalisten på teamet.
- g) Nå kunne vi begynne å lete etter aktører og mønstre. Hvordan hadde norske lakseeksportører agert i den perioden det kinesiske markedet i praksis hadde vært stengt? Og ikke minst, hvilke selskaper var de mest interessante?

Den gamle mannen og havet. Hvor startet lakseeventyret for Yimin Dong del? En liten notis i Fjordenes Tidende i november 1998 ga svaret. Domstein hadde ansatt Yimin Dong fordi selskapet ville satse på Kina. I 2021 var selskapets oppdrettssatsing for lengst historie og den gamle ledelsen var borte. Så vi ringte rundt til andre lakseselskaper i Måløy-området. Hadde noen hørt om Yimin Dong? I et av de mindre eksportselskapene fikk vi napp. Dere må snakke med Harald Kvalheim, lød beskjeden. Telefonsamtalene med laksepioneren ble av de spesielle slaget. La oss kalle det en kombinasjon av en historietime i oppdrettsfaget og fortellingen om Yimin Dong. 75-åringen hadde ansatt den kinesiske kvinnen. Og han var blitt svært begeistret for henne. Det gikk noen uker med marinerings. Om Kvalheim ville stille på kamera? Hvorfor ikke, lød det overraskende svaret.

Turen til Måløy ga oss flere gode funn:

- a) Historien om Yimin Dong.
- b) Bilder fra ekteparet Kvalheims mange kinaturer, ofte sammen med Dong/Wikne. Det var kona i huset som var bildearkivaren. Så mens journalisten i teamet fikk historieundervisning, sørget fotografen for å gå ned i kjellerstua for å laste opp det som fantes av private bilder, sammen med fru Kvalheim.
- c) Mulige kilder vi kunne kontakte for mer informasjon, venner og kollegaer.
- d) Bekreftelser på hvordan det så ut rundt huset til familien i Shanghai. Sammen med beskrivelsene fra Jon Hamre, kunne vi nå sende ut en lokal fotograf og være sikker på at vi filmet riktig eiendom.
- e) Faktasjekk i manuset. Kvalheims skarpe blikk luket ut feil og upresisheter.

Fase 2: Inn i Kina – på en måte

Metode: Jakt i kinesisk rettsapparat, samarbeid med gravejournalist og fotografer i Kina og Vietnam, melking av databasen.

Begynnelsen: Høsten 2021 gikk verden i sakte kino på grunn av pandemien. Alt var vanskelig å få gjennomført. Intervjuer, opptak, møter med kilder. Vi fikk så vidt komme på jobb. Enda vanskeligere var det å få gjort noe som helst i Kina og Vietnam. Men vi måtte finne veier inn dit, og vi måtte komme oss rundt restriksjoner og sensur. Målet var å finne dommen mot Yimin Dong. Dersom vi fant den, håpet vi å få en nærmere beskrivelse av hva som hadde foregått og hvem som var involvert. I tillegg måtte vi gjøre både filmopptak og research. Mange utfordringer, få løsninger og svar.

Hypotese: Finner vi dommen til Yimin Dong og kobler dette til helsesertifikatene, vil vi avdekke problematiske sider ved norske oppdrettsselskaper og lakseeksport til Kina.

NRK og UIO. Det er ikke alltid vi skjønner hvor gode ressurser vi har innomhus i NRK, og bruker dem. I Oslo satt Philip Lothe og ventet utålmodig på innreisetillatelse til Kina for å overta som korrespondent i Beijing. Han hadde forberedt seg på oppholdet og kjente folk ved Universitetet i Oslo. Slik kom vi i kontakt med Øystein Krogh Visted og Eirik Slinning Karlsen. Førstnevnte var førstelektor i kinesiske studier og hadde kinesisk pedagogikk, syntaks, sosiolingvistikk, språkhistorie, fonologi, kinesisk oversettelse og tolkning som fagfelt. Eirik hadde nylig avsluttet masteren sin i kinesisk sosiologi. Han ble den som hjalp oss i det daglige med research og oversettelse. Øystein kvalitetssikra det som ble brukt til publisering.

Men hvor skulle vi begynne?

Svar: Med det vi hadde av fakta på Yimin Dong. Navn, fødselsdato, soningssted og dato på dommen (som vi hadde fått sann cirka fra Jon Hamre). I de internasjonale databasene D&B Hoover (dyr) og Opencorporates (delvis gratis) fant vi Yimin Dongs selskap Speed Gateway og Salmar Pacific. Disse ble også lagt inn som mulige søkealternativer. I tillegg visste vi fra andre medier sted og tidspunktet for arrestasjonen. Vi valgte deretter sentrale stikkord å kombinere søkene med, altså smugling, laks, Norge osv. Dette var som sagt under pandemien, så det var klare restriksjoner på å jobbe sammen fysisk. I hovedsak ble det til at vi satt på FaceTime med Eirik og diskuterte alternative søkemåter- og ord samtidig som han arbeidet online.

Vi jobbet langs tre hovedlinjer:

- a) Søk i kinesiske medier som gikk på arrestasjonen og myndighetenes kampanje mot sjømatsmugling. I tillegg til spor etter dommen, ga dette oss flere videoklipp som kunne lastes ned og brukes i Brennpunktfilmen.
- b) Åpne søk på engelsk og kinesisk i Google og Baidu (den største søkemotoren i Kina)
- c) Søk i kinesiske domsbaser, både sentralt og regionalt. Her hadde Eirik og Øystein tilganger vi ikke var i nærheten av.

Utfordringer: Mange komplikasjoner dukker opp når man søker på nettet i Kina eller på kinesisk. Her bare et par eksempler:

Språket. Vi opererte med skrivemåten Yimin Dong (fornavn,etternavn) og Dong Yimin (etternavn, fornavn). Samtidig så vi at mediene brukte Dong Yiwen (etternavn, fornavn). I andre beskrivelser ble hun kalt «Dong Mou». Lingvistene forklarte oss hvorfor dette likevel var samme person. Formuleringen «Dong osv» var en typisk måte å omtale noen man ikke ønsket å bruke fornavnet til. I mediene var dette uansett en «transliterasjon» (omskrivning bokstav for bokstav). Vi var derfor usikre på om dette var navnet som ville bli brukt i et rettsdokument. Men vi måtte forsøke med 董(Dong) og 董某(Dong mou). Søkeresultatene på kun «Dong mou» havnet på rundt 209 000 stk., noe som ville være umulig å gå gjennom. Med innsnevret søk fra og med 2017, hvor vi inkluderte nøkkelord som «smugling» og/eller «laks», var søkeresultatene rundt 450. Av disse sakene var det mest smugling av narkotika, våpen, eksotiske dyr som dukket opp. Men i jakten på en nål i en kinesisk høystakk, kan man oppleve å stikke seg på andre nåler. Vi fant flere dommer der norsk laks var involvert. Og det var særlig én som interesserte oss.

Sensur. Kina har et digert apparat for å sensurere. Som Eirik sa: «Jeg skal ikke nødvendigvis spekulere på om det lyser i noen røde lamper i Kina og at det forårsaker at vi blir kastet ut av enkelte domsbaser, men det hadde ikke forundret meg. De har tross alt bokstavelig talt titusener av personer som jobber med internettensensurering.»

Løsningen: Eirik kontaktet sine venner i Tyskland og Kina som brukte kinesernes foretrukne dialogverktøy «We Chat». Når vi logget oss på via disse kontoene som ikke kunne spores til oss, ble vi ikke kastet ut.

Resultatet av samarbeidet med Eirik og Øystein var på ett vis nedslående. Vi klarte aldri finne dommen der Yimin Dong ble dømt for smugling. Men vi kom så langt at vi fant saksnummeret, deretter førstesida på dommen. Resten var fjerna, eller gjort utilgjengelig. Likevel en oppløftende prosess, fordi vi fant en annen dom som skulle vise seg å gi helt konkrete opplysninger. Den dreide seg også om smugling og inneholdt navnet på tre norske lakseselskaper. Ett av dem skulle vise seg særlig interessant. Men det oppdaget vi først når vi begynte å se nærmere på databasen med helsesertifikater.

Å melke en database. Vi mottok Helsesertifikatene som en CSV-fil på over 140 tusen rader. Hver linje bestod av dataene i et helsesertifikat. Et slags pass for fisk som skal ut av landet. Det inneholder som

nevnt informasjon om produsent, eksportør, speditør, importør, art, dato, og mengden som er eksportert. Dette var helt spesifikk og ny informasjon. Fiskeribladet, DN og andre hadde tidligere [rapportert om hovedtallene](#) til Vietnam. De finnes hos SSB og Sjømatrådet. Fiskeribladet hadde også laget en liste på [32 norske selskaper](#) som hadde eksportert til Vietnam, men bare for 2017. Utdraget vi hadde fått, inneholdt alle detaljerte sertifikater utstedt for Kina og Vietnam i perioden 2008 til og med 2020.

Verktøyet vi brukte for å utforske datasettet var databaseverktøyet PostgreSQL. Det lot oss skrive SQL-spøringer som lot oss teste hypoteser, og svare på spørsmål knyttet til sertifikatene. Vi brukte også programmeringsspråket Python til å organisere spørringene i ryddige rapporter med tabeller og grafer. Ut over nøkkeltall, var vi interessert i tendenser og mønstre knyttet til perioden den norske laksen var utestengt fra det kinesiske markedet. Vi visste at eksport av norsk laks til Vietnam hadde eksplodert i denne perioden. Men hvilke selskaper mottok fisken i Vietnam, og hvem var eksportørene? Hvem var de norske lakseprodusentene som hadde størst vridning mot Vietnam?

Så hva kunne vi spørre om og hva slags svar fikk vi?

Her er noen eksempler:

Hvordan så norsk lakseeksport til Kina ut rett før fredsprisen i 2010 ble delt ut?

Svar: 4261 tonn

Hva skjedde rett etter?

Svar: Eksporten stupte til 1392 tonn.

Hva med Vietnam? Hvordan så det ut der før fredsprisen?

Svar 1771 tonn.

Og rett etter?

Svar: 5387 tonn

Slik kunne vi jobbe oss gjennom makrotallene og se på svingninger fra måned til måned, år til år. Målet var å finne et hovedmønster. Det trådte tydelig fram. De to kurvene for Kina og Vietnam, gikk stikk motsatt vei. Ned i Kina, opp i Vietnam. I tillegg så vi noe annet. Eksporten til Kina var nesten aldri over kurven til Vietnam, den lå for det meste langt under i hele perioden. Det snudde ikke før Norge og Kina ble venner igjen i 2017. I perioden før Erna Solberg annonserte avtalen med kineserne og et nytt eksportregime, var eksporten til Kina på et bunnivå. 135 tonn. Så gikk det et par år med vennskap og idrettsavtaler, og Kina var oppe på 8199 tonn. Vietnam stupte.

Det var de store tallene. Men hva med enkeltelskapene? Vi var særlig interessert i Yimin Dongs oppdragsgiver, SalMar. Vi trenger ikke ta alle detaljene, men det var ett funn som var særlig verdt å merke seg. Det hang sammen med innsynsarbeidet vi hadde gjort i den norske ambassaden i Beijing. I den digre bunken med dokumenter, fantes det gull, i epost fra tidlig mars 2015. Her varslet ambassaden noe ekstraordinært. Nemlig at kinesiske helsemyndigheter hadde funnet alvorlig virussykdom på SalMars laks og hadde bestemt seg for å utestenge selskapet fra landet fullstendig. E-posten hadde et vedlegg. Alle testresultatene. Og et spesielt nummer. ST423. Det skal bli helt sentralt seinere i rapporten.

Men først til spørringen i databasen.

Hva skjedde med SalMar etter den brutale e-posten?

I 2015 solgte SalMar 3800 tonn laks til Vietnam. Året etter den totale utestengelsen fra Kina, økte denne eksporten med 5000 tonn. Totalen var 8800 tonn i 2016. Tallet for Kina var null.

Fjernstyring. Vi satt altså fast i et nedstengt Oslo og skulle helst vært i Vietnam. Det var der laksen ble levert. I helsesertifikatene hadde vi funnet navn og adresse på importører, og det var i Hanoi vi muligens kunne funnet og fulgt laksens vei videre. I første omgang brukte vi tilgjengelige dataverktøyer som Google Street View og tilsvarende i Baidu Maps. Vi fant flere oppsiktsvekkende og interessante lokaliteter med tanke på levering av fersk laks. En bygning lignet skobutikk, noe annet så ut som små

kiosker eller nærbutikker. Hadde de plass til tonnevis av laks? Umulig å undersøke fra Oslo. Vi trengte en journalist på bakken i Hanoi-området som forstod seg på graving.

Helt siden Skup så dagens lys har samarbeid og deling vært et nøkkelbegrep. Også over landegrensene gjennom internasjonale gravenettverk.

Vi henvendte oss til Skup sin søsterorganisasjon i Vietnam. Men de hadde ikke muligheten til å hjelpe på grunn av pandemien. Et lokalt medieselskap vi kontaktet, ville ha flere hundre tusen kroner for å bidra. Men så fikk vi navn på stipendiater Skup i Norge hadde sendt på UD-midler til den internasjonale gravekonferansen i Berlin. En mann fikk spesielt gode skussmål. Han viste seg å studere i USA nå, men han satte oss i kontakt med ei venninne – Lam Lee. Hun var villig til å hjelpe oss, og hun viste seg å være svært allsidig.

Ved hjelp av databasen hadde vi altså funnet vietnamesiske importører av norsk laks som så ut til å ha svært underlige adresser. Jobben til Lam Lee ble både å ringe disse, men ikke minst dra ut for å sjekke om importørene virkelig fantes på de nevnte adressene. I tillegg til dette gjorde Lam Lee egne undersøkelser i det vietnamesiske handelsregisteret for å finne flere personer og adresser som kunne knyttes til de ulike selskapene. Kort sagt drev vi en slags fjernstyring av gravejournalisten i Vietnam basert på våre egne, men også hennes funn. Vi laget lister med hva vi ville ha undersøkt, filmet og fotografert og hadde daglige oppdateringer. Som det framgår av Brennpunkt-filmen, var noen av funnene både oppsiktsvekkende og til dels morsomme.

Ved hjelp av Lam Lee kunne vi dokumentere at det var gått store mengder norsk laks til selskaper som bare var et skilt på veggen, til en adresse ingensteds på landsbygda eller til importører som overhodet ikke var villig til å snakke med vår vietnamesiske kollega.

Begrensningen i Lam Lees arbeid lå i selve arbeidet inn mot grensa til Kina. Hun var tydelig på at dette var et sensitivt område å filme i, og det var blitt enda strengere etter pandemien. Dermed ble det vanskelig å gjennomføre det optimale, nemlig å følge en lakselast hele veien til grensa.

Parallelt drev vi med lignende fjernstyring i Kina. Gjennom daværende NRK-korrespondent i Beijing, Kjersti Strømmen, fikk vi kontakt med frilanseren XX (anonym av sikkerhetsgrunner). Vedkommende hjalp oss med helt essensielle opptak fra grenseområdene på kinesisk side, rettsbygningen der Yimin Dong var dømt og fengselet der hun satt. *Navn og adresse hit var nemlig det andre gullet i epostene fra ambassaden.* Noen av områdene var svært vanskelig tilgjengelig og vi er fremdeles overrasket over hva XX og medarbeiderne var villig til å risikere.

Vi var også usikre på om det i det hele tatt var mulig å få overført filene fra Kina til Norge. Men XX hadde ulike VPN-løsninger når WeTransfer var blokkert av kineserne.

Lærdom: Bruk kollegaene dine. Og: Om ikke alle foredragene på de internasjonale gravekonferansene er like spennende, er disse samlingene utrolig nyttige for å bygge nettverk og knytte kontakter rundt om i verden.

Smuglerruta. Vi fant altså aldri dommen mot Yimin Dong. Men gjennom stor utholdenhet og gjentatte søk, hadde Eirik funnet en annen dom som omhandlet norsk laks, smugling og ikke minst navngitte norske eksportører.

Mønstrene vi satt med å ha «intervjuet» databasen, var altså entydige. Når norsk lakseeksport gikk ned til Kina, gikk den opp til Vietnam. Og motsatt. Nå kunne vi koble dette mot dommen fra Kina, oversatt på UiO. Den ga oss en uvanlig innsikt. For her var det mulig å følge laksen fra den landet til Hanoi til den ble smugla over grensa til Kina og til slutt havnet på de lokale fiskemarkedene rundt om i landet. Det var oversikt over speditører, leverandører, kunder, betalingsmåter og kommunikasjonskanaler. Koblet med helsesertifikatene kunne vi nå følge fisken fra start til mål.

Men hvor troverdig var dommen? Kan man i det hele tatt stole på rettsdokumenter fra et totalitært regime?

Vi måtte ha hjelp til lesing og tolking. Tina Søreide anbefalte oss å sjekke med Jon Petter Rui. Han er professor i rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen, med internasjonale menneskerettigheter,

økonomisk kriminalitet og straffeprosess som spesialitet. Han var også leder av det regjeringsoppnevnte hvitvaskingsutvalget. Rui sa seg villig til å lese dommen med argusøyne. Vi hadde ikke så høye forventninger til kvaliteten på dommen og ble overrasket over jusprofessorens vurdering. Nemlig at det var en svært solid og grundig dom, faglig sett.

Det ga oss også grunnlag for å tegne opp smuglerruta og rent grafisk vise hvordan den norske laksen ble smuglet inn i Kina. I tillegg kunne Rui kommentere innholdet i selve dommen, hva som var bevist og hvordan dette kunne kobles til norske eksportører. I tillegg hadde vi gjennom egne søk og hjelp fra en tidligere NRK-researcher fra Kina, funnet klipp fra kinesiske medier som hadde dekket politiets og tollernes aksjoner. Disse kunne kobles til opplysninger i dommen. Tolletaten i Kina hadde også sendt ut pressemelding om saken. Dermed var hele smuglerruta komplett, fra start til mål.

Ulike strategier, ulik motstand. Av enkeltsselskapene var det altså særlig SalMar som utmerket seg med betydelig eksport til Vietnam. Men det var en annen eksportør som fulgte tett etter. Det var Sekkingstad, med hovedkvarter på Sotra utenfor Bergen. Selskapet valgte en helt annen strategi enn sine kollegaer på Frøya i kommunikasjonen med NRK. SalMar hadde fra første stund nektet å snakke med oss, selv på telefon. Alt foregikk på epost, til tross for gjentatte forespørsler om et intervju ansikt til ansikt. Alle journalister, ikke minst de som jobber med lyd og levende bilder, vet hvilke begrensninger dette innebærer. Man mister muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål direkte, og intervjuobjektet kan legge en strategi for motsvar mellom e-postene. Det spontane og intuitive blir borte. Sekkingstad valgte å stille åpent, på kamera, gitt at de fikk spørsmålene på forhånd. Ingen advokater i sikte, ingen synlige informasjonsrådgivere.

Bakgrunnen for intervjuet med Sekkingstad, var at selskapet hadde en betydelig eksport til Vietnam da markedet var stengt i Kina. I tillegg dukket de altså opp i den nevnte dommen som ett av tre norske selskaper. Helsesertifikatene viste et relativt lite volum på de to andre, så vi valgte å konsentrere oss om strilene på Sotra. Kombinasjonen av dommen og tallene fra helsesertifikatene ga oss ganske god ammunisjon. Tenkte vi. Men direktør Even Hopland hadde pugget utenatsvar, og valgte benektelse og uvitenhet som hovedstrategi. Han skjønnte lite, visste ikke noe, kjente overhodet ikke til det som kom fram i dommen. Og han så selvsagt ingen sammenheng mellom eksporttallene til Vietnam og smugling til Kina. Det ble gjentatt og gjentatt. Det ble et interessant intervju hvor vi måtte overlate til seeren å avgjøre Sekkingstads troverdighet.

Følelsen etterpå? Her kom vi ikke i mål.

Sammen med eksperter, jurister og forskere kunne vi tegne et ganske tydelig hovedbilde av laksesmuglingen.

Likevel: Vi manglet «the smoking gun». Og der sluttet filmen. Med oss som sånn passe fornøyde produsenter.

Enda mer misfornøyde som gravejournalister.

Fase 3: Heimebane – og litt borte

Metode: Innsyn med en omvei, enda mer langsiktig kildepleie og hjelp fra bakteriologer.

Begynnelsen: Eposten var blitt liggende en stund. Litt for lenge, faktisk. Vi hadde fått den rett etter Kina-prosjektet, men var blitt opphengt i andre ting. Så en dag da vi ryddet i innboksen, dukket den opp igjen:

- Hei. Bra med Kina. Men kanskje dere burde se litt nærmere på hva som skjer i oppdrettsbransjen her hjemme? Det er mektige krefter dere i så fall utfordrer.

Et bra innsalg. Vi beklaget vår treghet og det ble sendt noen e-poster fram og tilbake. Til slutt var vi over på telefonsamtaler og til slutt fysiske møter.

Kilden satt midt i smørøyet og måtte ikke identifiseres. Det kunne få konsekvenser for både nåværende levebrød og framtidige muligheter. Men hen var åpenbart godt informert og hadde en betydelig kontaktflate ut mot norske lakseslakterier.

Etter flere runder satt vi tilbake med en svært interessant påstand, noe som ga grunnlaget for en hypotese.

Hypotese: Mattilsynet hadde ønsket å innføre en varslingsordning for Listeria, men hadde i stedet lagt seg på rygg etter press fra ressurssterke lakseoppdrettere. Dette skapte usikkerhet rundt mattrygghet og var et folkehelseproblem.

Bli litt klokere. Med den siste lille teaseren fra kilden i bakhodet, «Listeria er mye mer alvorlig enn dere og folk flest tror», satte vi i gang.

Første stopp: Mattilsynets hjemmesider og rapporter. Sidene er ikke spesielt intuitive, men vi kom til slutt til <https://www.mattilsynet.no/mat-og-drikke/matproduksjon/fisk-og-sjomat>. Dernest EFSA (Den europeiske myndighet for næringsmiddeltrygghet). Begge steder fantes det rikelig med informasjon om Listeria.

Og det var første lærdom i denne runden: Bruk tid på kunnskap og forståelse. Ingen av oss var bakteriologer. Så her var det bare å lese seg opp. EFSA har sågar et eget nettbibliotek med artikler og rapporter. Vi skal ikke gå inn på alt som var nytt for oss lekfolk, men vi snakker om en bratt læringskurve. Hva er for eksempel en RASFF- melding? Jo, et europeisk meldesystem der det utveksles informasjon om blant annet helsefarlig mat. I Norge er det lagt til Mattilsynet. Kan man søke innsyn i RASFF-meldinger?

Vi forsøkte. Fant meldingene i postlistene og gjorde et tilfeldig utvalg. Erfaring: Det tar tid. Fordi det er så mye konkurranseutsatt informasjon som skal sladdes. Men kunnskapen om RASFF-meldingene skulle vise seg å bli nyttig. På et langt senere stadium.

Hos Mattilsynet fant vi også rapporten som skulle bli helt avgjørende for det videre arbeidet.

«*Listeriatiltak i lakseslakteri, Sluttrapport etter tilsynskampanje 2021*». Rapporten er ikke på mer enn 13 sider. Men i ett avsnitt på nest siste side kom det fram noe interessant. Mattilsynet hadde fattet en rekke vedtak etter tilsynskampanjen. Og ikke minst, sjømatnæringen hadde klaga på vedtaka. Resultat (sitat): «*På bakgrunn av dette gjorde Mattilsynet ei ny vurdering knytt til verksemdene si plikt til å informere kundar/kjøparar av råvarer ved påvising av Listeria.*»

Hva var det egentlig som hadde skjedd her? En ny vurdering? Plikt til å informere? Hva betydde det? Helt til slutt i rapporten stod det også en nøkkelsetning:

«*Den nye forståinga blir lagt til grunn for vidare saksbehandling i alle vedtak.*»

Det hadde åpenbart skjedd et slags paradigmeskifte i Mattilsynet. Vi måtte bakover i arkivene og postlistene.

Was there something rotten in the state of salmon?

Kilden vår så ut til å ha vært rett på ballen.

Kartlegging og voksenopplæring.

Veien videre gikk i to hovedretninger: Til postjournalene i Mattilsynet de siste fem årene og til fagfolkene/forskerne.

Voksenopplæring. Det spisseste fagmiljøet på Listeria i Norge finnes på Veterinærinstituttet. Den som sannsynligvis kan mest om dette, er Taran Skjerdal. Hun har doktorgrad i biokjemiteknikk. Og nøkkelkunnskap om matpatogener og foredling av mat. I tillegg sitter hun i Vitenskapskomiteen for mat og miljø. Vi spurte om å få komme på besøk for å lære mer om Listeria. Hun sa seg villig til å bruke en formiddag på oss.

Hva vi lærte? Ikke alt, selvsagt. Vi ble litt klokere på hvordan det jobbes med å spore og kartlegge listeriautbruddene i Norge. Men også over landegrensene. Vi fikk kunnskap genomsekvensering, RASSF-meldinger, oppførselen til listeriabakterien; opphav, forekomst og formering i miljøer med matproduksjon. Fordelen med et fysisk møte er også at det skapes tillit på en annen måte enn på telefon. Det ble senere lett å ringe til Taran når vi hadde et faglig spørsmål eller en utfordring. Det vi også lærte, var at når det var listeriautbrudd i Norge, hadde Folkehelseinstituttet hovedansvaret for å koordinere oppfølgingen. Og at det var der vi ville finne rapportene som ble skrevet etter hvert utbrudd. Vi aksjonerte umiddelbart. Det siste utbruddet hadde vært i 2022, det fantes en rapport og den viste at FHI hadde intervjuet alle som var blitt smittet og syke. De var anonyme i rapporten, selvsagt. Kunne man likevel få dem i tale?

Omveien. Vi kunne selvsagt spørre pent om FHI ville formidle kontakt med de listeriasmittede. Men fantes det et formelt vedtak som kunne legge makt bak forespørselen? En god kollega gjorde oss oppmerksom på det offentliges plikt til å formidle innsynshenvendelser til tredjepart, med henvisning til en sak hos Fylkesmannen i Oppland. Vi kjente prinsippet fra før, men nå formulerte vi et innsynskrav hvor vi brukte en særskilt formell begrunnelse:

«Jeg viser for ordens skyld til sak nr. 2011/7599-0325.1 hos Fylkesmannen i Oppland. Her fastslo Fylkesmannen kommunens plikt til å videreformidle forespørselen om innsyn til den aktuelle tredjepart med bakgrunn i Offenleglova §13:

Tredje ledd innebærer at kommunen skal formidle innsynsbegjæringen og eventuelt begrunnelsen for den til parten dersom den som søker innsyn ber om det. Det følger av lovkommentaren og av veilederen til Offenleglova at dette er en plikt for kommunen.

Jeg ber derfor FHI bekrefte at instituttet vil formidle NRKs forespørsel til de aktuelle personene og at NRK kan få navnene på vedkommende og kan kontakte dem dersom disse ønsker det.»

Bekreftelsen kom. Det tok noen uker, men så fikk vi et navn. I Sulitjelma. Sigmund skulle vise seg å være et funn, sett med journalistiske øyne. Men han var også en utfordring. Mest fordi han hadde vært så syk og svekket i den aktuelle perioden, at hukommelsen var noe varierende. Igjen var tid og fysiske møter avgjørende. Først flere telefonsamtaler. Jo, han ville stille. Deretter besøk sommeren 2023 med stillsfotografering. Nye telefoner ut over høsten. Kan du huske hva som skjedde da og da? Hva med Dagsrevyen, kan det være aktuelt? Til slutt et nytt besøk i november med filmopptak. Likevel var vi usikre. Fordi historien endret seg litt for hver gang vi snakket Sigmund. Ingen tvil om alvorligheten og sykdomstilfellene. Men det var inkonsistens og noen hull her og der.

Sigmund, kan du løse fastlegen din fra taushetsplikten?

Null problem. Men fastlegen manglet også vesentlig informasjon. Hvem kunne da hjelpe oss? Vi endte til slutt hos smittevernoverlegen i Fauske. Som virkelig strakk seg langt for oss. Ved hjelp av inntaksdokumenter, epikriser og journaler fra både legevakt og sykehus, kunne vi endelig få lagt en fullstendig tidslinje med Sigmunds sykehistorie. Det var ikke småtterier. På samme måte gikk vi opp mannens livshistorie, hovedsakelig med søk i slektsbøker, folkeregisteret, eiendomsregisteret og Nasjonalbibliotekets avisbase. Der kunne vi ved hjelp av blant annet mønstringslister, bryllupsannonser, artikler og eiendomsoverdragelser dobbeltsjekke at det han fortalte fra livet sitt var konsistent. For ordens skyld: Vi sjekket også domstolene for å se om det var spor etter Sigmund og mulige lovbrudd der.

Den kjente veien. Noe hadde skjedd i Mattilsynet. Men hva? Vi fant den som var ansvarlig for listeriarapporten fra 2021. Hun kunne bekrefte at det hadde vært en snuoperasjon, men var tilbakeholden og forsiktig. Hun kunne imidlertid fortelle oss at tilsynskampanjen var godt planlagt, i nesten ett år. Det fortalte oss at søket i postjournalene burde strekke seg fra 2020 til dags dato. Strategien vår var nå følgende: Vi gjorde et bredt søk først. Typiske søkeord: Listeria, lakseslakterier,

tilsyn. Mange treff, noen mer interessante av andre. Vi oppdaget to ting, det fantes vedtak og det fantes klager på vedtakene. Nå ba vi om en sammenstilling. Med henvisning til §9 i Offentleglova ba vi om en oversikt over alle vedtak som var fattet mot norske lakseslakterier etter kampanjen i 2021, med tilhørende dokumenter, inkludert klager og vedlegg.

Det var da vi fikk opp tidslinja for de tre siste årene, at det begynte å bli interessant. Vi så flere mønstre:

- a) Mattilsynet hadde vært på tilsyn og hadde fattet flere vedtak om at lakseslakteriene måtte etablere varslingsrutiner ved påvisning av Listeria. Hensikten var å informere neste ledd i matkjeden om at det følger en risiko med råvaren.
- b) Det var særlig de børsnoterte selskapene som klaget på vedtakene, for eksempel Mowi, SalMar og Lerøy.
- c) Det var advokatene i Haavind som stod bak klagen sammen med Sjømat Norge.
- d) Mattilsynet opprettholdt i første omgang vedtakene sine og nektet å etterkomme klagen.
- e) Advokatene jobbet intenst og sendte inn nye klager.
- f) I november 2021 snudde plutselig Mattilsynet til tross for at det tidligere har argumentert hardt for varslingsplikt.
- g) Det var et internt notat fra avdelingsdirektør Inge Næsset som var «gamechangeren».

Vi skjønnte nå at det hadde gått et skisma gjennom Mattilsynet og at det sannsynligvis fantes en intern konflikt der fortsatt. Der det er konflikt, er det kilder. Med utgangspunkt i en stor mengde dokumenter kunne vi nå bygge en kildeliste. Folk hadde signert, deltatt på møter, vært ute på tilsyn, skrevet vedtak, klaget og sendt eposter. Her var det saksbehandlere, rådgivere, inspektører, jurister, seksjonssjefer og regiondirektører. Vi hadde aktører på ulike nivåer i oppdrettsbransjen. Navn på advokatene. Vi samla alle i et digert regneark med kontaktinfo, posisjon og ulike roller i sakene. Det totale kildekartet utgjorde til slutt en liste på over 140 navn, inkludert forskere, veterinærer og andre spesialister.

Så begynte vi å ringe. Kysten rundt. Bare bakgrunnsamtaler. Vi hadde utvilsomt stukket hånda inn i et vepsebol. Noen var forsiktige, andre hadde et formidlingsbehov. Sånn kunne vi samle en bit her og en bit der. Viktigst av alt: Over tid kunne vi bygge tillit til sentrale folk som senere kunne tegne og fortelle når vi lurte på noe som stod i dokumentene. Ikke minst kunne de peke på andre aktuelle saker, uten å si noe som helst. Iblant sendte vi en vennlig tanke til Veterinærinstituttet som hadde kurset oss. Kildene skjønner fort om du er godt skodd eller ikke.

Noen ganger fikk vi bare en tekstmelding med et saksnummer. Så var det opp til oss å søke innsyn. I dokumentene fant vi også flere bilag. Ikke minst de spesifiserte fakturaene fra advokatfirmaet Haavind. I samtlige var timepris, antall og sluttsum slettet. Bortsett fra i ett dokument. Her fikk vi plutselig fullt innsyn i alt advokatene hadde fakturert og hva det hadde kostet. Dermed kunne vi også kartlegge tidsbruken fra begynnelse til slutt. De ulike epostene, telefonsamtalene og møtene var datert og fakturert ned på hvert minste kvarter. For eksempel slik:

«23.09.2021. Diskusjon med Austdal om tilbakemeldinger fra Lerøy, Antall: 0,25».

Fakturaene gjorde at vi trygt kunne formulere introen i artikkelen om at oppdretterne «ikke ville ha pålegg om å varsle videre, men heller ringte advokatene sine i Oslo.»

Til slutt satt vi med et ganske helhetlig bilde av listeriakonflikten i tilsynet. Kombinert med Sigmunds historie, syntes vi at det kunne bli en brukbar avsløring. Men så fikk vi et nytt tips, om en RASFF-melding fra Sverige.

Over grensa. Tittelen var pirrende nok: RASFF melding 643979, ref.nr: 2023/242648, angående et alvorlig utbrudd av Listeriose (*Listeria monocytogenes*) i Sverige. RASFF er som nevnt det

internasjonale varslingsystemet for mattrygghet. Vi visste fra før at opplysningene i disse kunne være tungt sladdet.

Prøv å gå andre veien, lød oppfordringen fra en kilde. Sjekk svenske Folkhälsomyndigheten og Livsmedelsverket. Hos førstnevnte fant vi en helt fersk sluttrapport. Sju svensker var døde etter et listeriautbrudd det siste året. Det var særlig én setning som satte seg fast: *«I efterhand kunde även samma variant av listeria påvisas i ett par olika partier av laxråvara från ett slakteri i Norge som levererar till företaget. Sammantaget pekade allt på att lax var den troliga smittkällan.»*

WTF? Hvilket slakteri var det snakk om? Et retrieversøk i Sverige brakte oss til den vesle lokalavisa «Bohusläningen». Den kunne melde at Lerøys fabrikk i Smögen hadde laget røykelaksen. Men et slakteri i Norge hadde jo levert råvaren. Var det også Lerøy?

«Sjekk 2023/245888» lød meldingen fra en av våre mange kilder. Saksnummeret førte oss til en rapport fra et ferskt tilsyn. Mattilsynets rapport viste at Lerøys Midts slakteri hadde store utfordringer med Listeria, og at det hadde hatt problemer gjennom hele 2023.

Hadde Lerøy varslet sitt eget datterselskap i Sverige om problemene? Eller kanskje det ikke var nødvendig siden Mattilsynet hadde snudd i varslingsaken?

Her skal det ikke underspilles at Lerøys kommunikasjonsavdeling kom høyt på banen. Pressemeldingen fra selskapet om utbruddet i nabolandet, kom plutselig nå, kort etter at vi hadde bedt om intervju. Den nevnte ingenting om dødsfallene i Sverige, men ble formidlet av flere nettaviser uten motspørsmål.

Åpenbart et forsøk fra Lerøy for å ta brodden av vår journalistikk før publisering.

Selve besøket i Smögen og intervjuene der, ble også noe ampre. Lerøys utsendte

kommunikasjonsrådgiver likte ikke svarene vi fikk fra fabrikk sjefen og krevde at intervjuet måtte gjøres på nytt. Noe som egentlig bare gjorde vondt verre med enda flere bortforklaringer. Vi valgte å omtale noen av hendelsene i artikkelen, bare for å vise hvordan Lerøy opererte. Lerøy likte heller ikke at dødsfallene i Sverige ble koblet til laks fra deres slakteri i Norge. Men både Folkhälsomyndigheten og Livsmedelsverket stod på sitt. Laks fra Norge var den trolige smittekilden. Vi på vår side dobbeltsjekket funnene med Veterinärinstituttet som hadde vært konsultert som faginstans i saken. De mente svenskene hadde gjort en utmerket jobb.

Sirkelen var på mange måter sluttet. Og det er fortsatt stor uenighet internt i Mattilsynet om kuvendingen i november 2021.

Men et utsagn ringte stadig i hodet vårt. Det var fra et anonymt kildemøte der vi hadde snakket om Listeria.

- Det er et annet problem som er minst like stort som Listeria, sa kilden. - Vintersår er den virkelig store utfordringen i bransjen.

Vintersår?

Fase 4: Døden i merdene

Metode: Lekkasjer, innsynsarbeid og bygging av en ny database

Begynnelsen: Hva er vintersår? Vi lærte fort at dette handlet om avlusing av laks, og at vintersår ofte var en konsekvens av tøff behandling for å bli kvitt oppdrettsnæringas største problem: Lakselusa. Dermed beveget vi oss inn i et svært betent felt, der det var sterke økonomiske krefter i sving. Lakselusa har paradoksal nok ført til mange arbeidsplasser langs kysten, i en tilleggsnæring som lever av å fjerne parasittene. En av metodene er mer omstridt enn de andre: Termisk avlusing. Det betyr at laksen sendes gjennom varmt vann i 30 sekunder for at lusa skal slippe taket. Resultatet er ødelagt slimlag, skader på hud og gjeller, med påfølgende sår og angrepsmuligheter for bakterier og annen dritt. Som

blant annet vintersår. Så vi begynte å grave i historien til termisk avlusing. Det fantes forskning, rapporter, statistikk og folk som etter hvert var villig til å snakke. Det ga grunnlaget for en ny hypotese.

Hypotese: Mattilsynet hadde nok en gang snudd i et viktig spørsmål til tross for faglige råd. Termisk avlusing ble likevel ikke forbud fordi presset fra næringa var for stort.

En angrende synder. Mattilsynet hadde bestilt en rapport fra både Havforskningsinstituttet (HI) og Veterinærinstituttet (VI) som viste at vannbehandling over 28 grader førte til smerterespons på selv stor laks. Vi hadde allerede snakket med flere av forfatterne, men droppet den viktigste av dem, skulle det vise seg. Hvordan hadde næringen fått lov til å bruke metoden termisk avlusing når dyrevelferdsloven sier at nye metoder skal dokumentere at de er velferdsmessig forsvarlig? Men så, i kildearbeidet vårt ble en annen rapport trukket fram. Der kom navnet opp igjen, det vi hadde forsømt: Anne-Gerd Gjevre. Det var to ord vi merket vi oss når hun oppsummerte forsøkene sine med termisk avlusing: «*kan være velferdsmessig forsvarlig*». Men stopp. Hadde hun både vært med på én rapport som advarte mot termisk avlusing og én som sa at det var forsvarlig? Gjevre jobbet nå i Mattilsynet med fiskehelse. Hadde vi sendt en vennlig sms om en prat, ville den aldri blitt besvart, ifølge henne selv. Vi ringte, og hun tok telefonen ved en «feil». Trodde det var noen andre. Veien inn var å gi mulighet til fortrolig samtale om de to ordene «*kan være*». De hadde gnet henne siden 2015. Hun var en angrende synder, og følte et tungt ansvar for at termisk avlusing fortsatt var tillatt. Etter samtale med sin nåværende arbeidsgiver, valgte hun å stille i Dagsrevyen. For å lette samvittigheten før hun skulle pensjonere seg.

Det andre vi oppdaget, var nok en intern prosess i Mattilsynet som hadde ført til et skisma. I august 2019 varslet Mattilsynet av det ville forby termisk avlusing og at næringa hadde to år på seg til å avvikle metoden. På dette tidspunktet var termisk sett på som den mest effektive måten å avluse på, og dermed også den mest brukte. Varslet gikk som en eling gjennom næringa. En avdelingsdirektør i Mattilsynet fortalte oss at innboksen hennes var konstant full. Av protester og advarsler. Politikerne og embetsverket opplevde det samme. Våren 2021 snudde Mattilsynet i saken. Det var likevel *nødvendig* å fortsette med den kontroversielle metoden. Mange fagfolk og forskere trodde nesten ikke det de hørte. Internt i Mattilsynet var konfliktnivået høyt. Flere sentrale fagfolk på feltet forteller om stor intern uenighet og dårlig stemning den dag i dag.

Vi på vår side bestemte oss for å undersøke bruken av termisk avlusing. Hvem brukte metoden? Hvor ofte gjorde de det? Fantet det et mønster over hvilke lidelser ble oppdrettslaksen utsatt for?

Ny database. Det første vi gjorde var å sette i gang en nedlasting av rapporter fra fiskehelsetjenesten hos Barentswatch. Over 54000 behandlingsrapporter. Dette er ukentlige rapporteringer for hvert oppdrettsanlegg som blant annet inneholder tiltak utført mot lakselus.

Men rapportene mangler detaljer om selve avlusingsmetodene, for eksempel om termisk var brukt. Behandlingene er delt inn i grove kategorier: Medikamentell fjerning, mekanisk fjerning og rensefisk. Her sporet vi av litt og begynte med kartlegging av brønnbåter og andre fartøy knyttet til oppdrettsanleggene. Kunne vi bruke AIS-data til å spore og overvåke hvilke oppdrettsanlegg som ble besøkt av fartøyene vi visste hadde utstyr for termisk avlusing? Ved hjelp av Barentswatch-apiet satte vi opp et regneark over alle skip som hadde besøkt de oppdrettsanleggene vi så hadde flest mekaniske avlusinger. Via søk på Google viste det seg å være overraskende enkelt å finne ut hva slags avlusingsteknologi de forskjellige fartøyene var utstyrt med, deriblant for termisk avlusing. Dette var vi godt i gang med da vi fant en enklere løsning på problemet.

Et av teamets mer observante medlemmer påpekte at statistikk på termisk avlusing lå i den årlige Fiskehelse rapporten fra VI. Dette ble presentert som en tabell som viste den årlige utviklingen for ulike former for avlusing, inkludert termisk avlusing.

Etter flere runder fram og tilbake mellom Mattilsynet og VI om hvem som egentlig eide dette datasettet og kunne gi det til oss, fikk vi tommel opp og et «vasket datasett» fra Mattilsynet. Vaskinga gjorde at vi unngikk å få avslag på innsynskravet på grunn av «taushetsbelagte opplysninger» og for stor arbeidsmengde med å samle opplysningene.

Nå satt vi på et komplett regneark over lusebehandlinger, inkludert detaljer om metode, utført på norske oppdrettsanlegg i perioden 2016 til og med 2022. Datasettet med 16.000 lusebehandlinger kunne vise oss hvilke oppdrettsanlegg som har håndtert fisken oftest og vi kunne undersøke hvilke konsekvenser dette har fått for fiskevelferden - og inntjeningen. Noe er allerede publisert i Dagsrevyen, men vi har planlagt flere større saker i 2024 hvor vi bruker det nye datamaterialet for å undersøke hvordan oppdrettsfisken faktisk blir håndtert. Grafen vi har laget så langt på hva som skjedde etter at Mattilsynet varslet et forbud, viser et tydelig mønster. Næringen behandler fortsatt fisken med den mest smertefulle og skadelige metoden i stor skala.

Parallelt jobbet vi med både innsyn i postlistene og kilder som har fulgt oss lenge, for å finne nyhetssaker om fiskehelse. NRK Nyheter og NRK Dok.Samfunn har i fellesskap planlagt og delt temaer og arbeidsområder seg imellom. Sammen har vi fortløpende publisert en rekke nyhetsartikler om til dels oppsiktsvekkende forhold på norske oppdrettsanlegg eid av de største selskapene. Dette har igjen gitt mange nye tips og kilder. Publisering som metode har fungert enda bedre enn vi forventa.

Bløtting, slakting og selvdød laks. Den første saken om selvdød laks kom etter at vi 9. oktober fikk innsyn i et dokument med den litt underspilte tittelen «*Rapport med forbud mot slakting og omsetning av laksefisk.*» Saken hadde ligget i Mattilsynets postlister i to uker, uten å bli plukket opp. I rapporten kom det fram at Mattilsynet hadde avslørt at selvdød fisk fra Lerøy Seafood var på vei til slakteriet for bearbeiding til forbrukerne. Ansatte fra slaktebåten Seivik hadde innrømmet dette overfor Mattilsynets kontrollører. Men selvdød fisk skal ikke sendes til bearbeiding, den skal destrueres. Saken var langt mer alvorlig enn tittelen tilsa.

Var avsløringen tilfeldig, eller hadde dette skjedd mange ganger? Risikerer forbrukere å kjøpe selvdød laks i butikkene? Vi kontaktet eieren av slakteskipet Seivik og Lerøy Seafood. Begge ga korte, kryptiske svar per e-post: «*Det var en kritisk situasjon på anlegget med mye død fisk. Lerøy sender ikke selvdød fisk til bearbeiding.*» Var dette sant?

Vi publiserte på radio, nett og TV den 11. oktober der Mattilsynets påstand ble satt opp mot Lerøys. Få dager etter at saken ble publisert fikk vi inn et tips vi sjelden ser: En e-post med bilder av store mengder livløs fisk på bunnen av det som angivelig var flere av Lerøys anlegg. Bildene var vannmerket med navn på anlegg og nummer på merd, sjødybde, dato og temperatur.

I tillegg fikk vi interne rapporter om sykdommer og omfang av fiskedød. Sykdommer som vi hadde lite kunnskap om, og som i dag ikke er rapporteringspliktige til myndighetene. Vi var heller ikke sikre på bildenes ekthet, og vi hadde vanskelig for å forstå all informasjonen som kom fram i rapportene. Vi ønsket mer informasjon.

Kilden vår, som vi antok jobbet i Lerøy, ønsket ikke å oppgi navn. Vedkommende brukte et fiktivt navn, og svarte ikke på e-post etter gjentatte henvendelser. Vi oppfordret kilden til å ta kontakt med oss via den krypterte kanalen Signal, men ingen respons der heller. Den ukjente kilden hadde skrevet noen linjer i e-posten som viste hens motiv:

«*Lerøy gjør ingenting for å forhindre høy dødelighet, profitt er det viktigste på bekostning av alt annet og skjuler det de kan skjule.*»

Det er ikke uvanlig at vi bruker anonyme kilder, men det var uaktuelt for NRK å publisere informasjon fra en anonym kilde vi ikke visste hvem var, uten ytterligere verifisering.

Var bildene ekte? Mattilsynet ønsket ikke kommentere det vi satt på, for, som de sa, å ivareta sin uavhengighet. På tross av flere henvendelser var kilden fortsatt taus. Det gjorde oss usikre, men vi ønsket å sjekke sannhetsverdien i dokumentasjonen.

Vi sjekket stedsnavn, dato og temperatur på bildene med Meteorologisk institutt sine målinger. Rundt 13 grader på 25 meters dybde kunne stemme med tidspunktet og området, fikk vi bekreftet. Dette ga oss tro på at bildene var ekte. Men hva fortalte egentlig bildene?

Dokumentene inneholdt analyserapporter av død og døende fisk fra ulike anlegg. Rapportene viste at mesteparten av laksen som var testet, hadde en rekke sykdommer, primært knyttet til gjellene. Vi kryssjekket mot Mattilsynets postjournal. Der var det ingen tegn til at Lerøy hadde rapportert inn høy dødelighet eller omfang av gjellesykdom for den aktuelle perioden. Vi måtte finne ut hvorfor den hemmelige tipseren mente at dette var dokumentasjon som var viktig. Derfor gikk vi gjennom alle sykdommer som var rapporteringspliktige. Gjennomgang av Veterinærinstituttets årlige rapporter viste at svært få av sykdommene i de interne rapportene var meldepliktige, samtidig viste dokumentene at gjellelidelsene syntes å være årsak til massedøden på bildene. Det fikk vi hjelp av professor Are Nylund ved UiB og professor emeritus Trygve Poppe ved Veterinærinstituttet til å undersøke for oss.

Noen av dokumentene inneholdt oversikt over dødelighet, biomasse, antall lus og annen detaljert informasjon om status ved en rekke merder tilhørende Lerøy. Dokumentene viste også dødelighet per dag over en måned. Vi kunne se at flere tusen laks hadde dødd i hver merd, hver eneste dag på noen av anleggene. Men hvorfor var ikke den store dødeligheten innrapportert til myndighetene?

Kompetansebygging. Vi måtte inn i lovverket og veilederen til Mattilsynet. Disse viste at dødeligheten ved anleggene nok var rapporteringspliktige. Forskrift om akvakultur definerer forøket dødelighet med det som er «høyere enn normalt». «Oppdretter og slakteri har varslingsplikt», står det i forskriften. Rapportene inneholdt en rekke tabeller, tall og begrep vi ikke helt forsto eller skjønnte rekkevidden av. Vi kontaktet kilder vi hadde fra et tidligere laksesaker for å forstå innholdet.

Kildene kjente forkortelsene, forsto tallmaterialet og sykdommene som var omtalt. Vi lærte at selv om sykdommene ikke var meldepliktige, kunne de likevel føre til store lidelser for fiskene i merden, og økt dødelighet. Rapportene tegnet dessuten et dramatisk bilde: Det var stor dødelighet i Lerøys anlegg i området fra Møre og opp langs Trøndelagskysten. Fisken hadde i all hovedsak lidd av gjellesykdom som gir pustebesvær, kvelning og til slutt en smertefull død. Da vi sjekket i Mattilsynets postlister fant vi at Lerøy ikke hadde rapportert om den omfattende fiskedøden.

Dette fikk oss til å lure: Forskriften krever at oppdrettere informerer Mattilsynet umiddelbart når omfattende død inntreffer. Hensikten er å trygge dyrevelferd og hindre smittespredning til annen fisk. Så hvorfor holdt Lerøy tilbake denne informasjonen? Var det for å kunne slakte ut syk fisk, til og med selvdød fisk, for så å selge den som menneskemat? Før Mattilsynet fikk stoppet dem? Og hvorfor risikerer et børsnotert oppdrettsselskap sitt gode navn og rykte på denne måten? Er det fordi døende og død laks som ikke kan selges, er ensbetydende med tap de vil unngå?

Bløggebåtens bevegelser. Lerøy hadde avvist Mattilsynets påstand om at død fisk skulle sendes til bearbeiding. Derfor sjekket vi bløggebåten Seiviks bevegelser før Mattilsynet kom på sitt uanmeldte besøk den 21. september. Vi benyttet Kystverkets nettside Kystdatahuset, for å spore bløggebåten. Springen avdekket at Seivik nesten daglig hadde levert fisk til slakteriet, hele elleve dager før Mattilsynet ankom. Men det framkom ikke noe sted hvilken tilstand fisken hadde vært i. Var den selvdød? Eller var den levende bløgget på riktig vis? Vi manglet bevis på det Mattilsynet hadde fått vite under sitt tilsyn. Vi fjernet IP-adressene på bildene, fjernet metadata som lå i bildene som kanskje kunne knyttes til kildens PC, og sendte noen av bildene over til Lerøy.

Konfrontasjonen. Hjelpen fra fiskehelseeksperter og vår nye kompetanse, gjorde det enklere å stole på egne konklusjoner og analyser. Lerøys direktør Bjarne Reinert, som tidligere ikke hadde ønsket å bli intervjuet, sa seg nå villig til å møte oss i Bergen. Han bekreftet at bildene og rapportene var reelle, men fastholdt standpunktet: Seivik hadde kun levert bløgget laks i tråd med regelverket.

Slik bidro selskapet til bekräftelsen av at innholdet NRK hadde fått fra den anonyme kilden, var autentisk. Lerøy innrømmet at blant annet Reitholmen hadde hatt høy dødelighet knyttet til ulike gjellesykdommer, men benektet at varslingsplikten var brutt. Mattilsynet holdt fast ved at varslingsplikten ikke var overholdt.

Først etter at NRK publiserte sak om massedøden i Lerøy Midt, ble informasjon sendt til matmyndighetene om situasjonen ved Reitholmen og Ulværholmen. NRKs saker førte til en omfattende debatt om fiskevelferd i store deler av medie-Norge. Kanskje den første reelle debatten i Norge om fiskehelse. Fiskevelferd var for alvor på dagsordenen.

Bløgging og slakting. Sakene om massedød av laks i merdene utløste umiddelbart nye tips fra blant annet ansatte på filetfabrikker og slakterier. Flere av tipsene dreide seg om dårlig og mangelfull bløgging. Det kom påstander om at ubløgget og dårlig laks var sendt ut i eksportmarkedet. Kildene mistenkte at mye av laksen var selvdød.

En kilde skrev at NRK burde kikke nærmere på slakteriene. Kildens påstand var at det fantes slakterier som graderte ubløgget og dårlig laks som «superior.» Det framkom at kilden inntil nylig hadde jobbet som kvalitetsleder ved et slakteri.

Hvordan skulle vi dokumentere at dårlig laks var gradert «superior og på vei ut i eksportmarkedet ubløgget? Mattilsynet var kontaktet, fikk vi vite. Laks som var sendt av gårde i konteinere, skulle ha blitt stanset ved grensen, deretter testet og destruert. Dette var mulig å dokumentere, mente kilder. De ga oss detaljert informasjon og pekte på hvor vi burde lete.

Målrrettede søk. Igjen søkte vi innsyn i dokumenter på Mattilsynets postlister. Gjennom kunnskap vi hadde fått, var det mulig å gjennomføre målrrettede søk på særskilte ord. Det var særlig ett dokument som var interessant: Der kom det fram at laks som ble sjekket på kjølelageret til et slakteri, var ubløgget eller mangelfullt bløgget. Vi fikk også innsyn i bilder som viste ubløgget laks, samt innsyn i pakksedler. Bildene talte for seg selv. Pakksedlene ga verdifull informasjon om både eksportør, oppdrettere og størrelse på laks. Nå visste vi nok til å stille alle involverte aktører spørsmål. Det ble flere runder med spørsmål til oppdretter, slakteri, eksportbedriftene, produksjonsbedrift og bløggerederiet. Det ga nye bekräftelser og muligheter til å be om enda mer informasjon. Til slutt var det mulig å sette sammen informasjonen uten å røpe den opprinnelige kilden. Med denne ping-pong-metoden fikk vi nok til å verifisere historien om at dårlig laks var sendt ut av landet. Selv om noe laks ble stoppet, ble resten av laksen sendt til Polen som «superior» av en annen eksportør, selv om tilsynet hadde påpekt mye mangelfull bløgging.

Stinkende laks i Israel. I løpet av noen intense uker, gjennom tett kontakt med kilder som jobbet mot eksportmarkedet, fant vi ut at mer laks av dårlig kvalitet var blitt eksportert. Vi ba Mattilsynet om en oversikt over eksportert laks returnert til Norge i 2022 og 2023. Mattilsynet sendte en oversikt som viste at Israel skilte seg ut. Det er et land med stort søkelys på matsikkerhet. Helsemyndighetene i Israel uttrykte sterk misnøye med kvaliteten på noe av den norske laksen som var endt i butikkene. Igjen var billedbeviset viktig. Israelske matmyndigheter hadde tatt bilder av den stinkende laksen og beskrevet hvordan den luktet og så ut. Det framkom i dokumenter vi fant i postlistene.

Ny slaktetid. Vintersår er som nevnt, et stort problem, og NRK ville finne ut av om laks med slike skader var eksportert, slik noen kilder hevder. Derfor gikk NRK gjennom alle rapportene Mattilsynet hadde laget etter tilsyn ved slakteriene. Vi sjekket samtidig hvilke lokaliteter som hadde slitt med

vintersår. Laks med store sår skal ikke sendes ut av landet uten videre. Et av slakteriene med mye laks med vintersår tilhørte SalMar. I eposter fra helsemyndighetene i Israel til norske matmyndigheter framkom det at store mengder av SalMar-laksen hadde ankommet Israel med sårskader. Det gjaldt laks slaktet på tre ulike tidspunkter i løpet av et halvt år.

Bruk av anonyme kilder. Flere av NRKs saker er basert på anonyme kilder. Det har vært tett kontakt med personer i alle ledd, både ansatte på anlegg, slakterier, eksportbedrifter og filetfabrikker og ellers i bransjen, samt forskere. NRK har ikke presset på at kildene skal stå fram, men heller bedt om detaljert informasjon som lar seg etterprøve og verifisere. Vi har minnet kildene på at de må opptre forsiktig slik at de ikke risikerer represalier eller å miste jobben sin. Mange har vært redde for dette.

Det var særlig en kilde som var verdifull gjennom sin bakgrunn og kunnskap i slakterisakene. Hun var i en sårbar situasjon siden hun hadde sagt opp jobben og søkte nytt arbeid. Fra første stund sa vi til kilden at vi kunne lage saker uten at hun trengte stå fram. Vi hadde Vær-varsom-plakaten i bakhodet og var opptatt av å beskytte vedkommende. Men etter en stund opplyste hun at hun var klar til å stå fram. Hun opplevde at etter NRKs saker høsten 2023, hadde opinionen og politikerne nå våknet. Fiskehelse ble tatt mer på alvor. Da NRK Debatten tok kontakt i forkant av laksedebatt, formidlet vi kontakt med kilden. Det endte med at vår kilde sto fram på TV og fortalte om dårlig laks i omløp. Hun ble kjent som en varsler. NRK har i ettertid fulgt henne jevnlig opp, også i forbindelse med det vi skriver her. Vi satt nå på følgende funn:

- a) Selvdød laks var på vei til slakteri for å bli menneskemat, selv om det er i strid med reglene
- b) Massedød av laks på flere anlegg tilhørende laksegiganten Lerøy Seafood Group ble ikke rapportert til myndighetene i henhold til forskrift.
- c) Det var manglende informasjon om omfang av dødelighet ved rapportering.
- d) Laks har blitt automatisk sortert til laks av første klasse, såkalt superior, uten tilstrekkelig kvalitetskontroll.
- e) En rekke av sykdommene som forårsaker stor dødelighet er ikke meldepliktige til myndighetene.
- f) Eksportert laks er sendt i retur til Norge, stinkende og dårlig laks som ikke var egnet som menneskemat.
- g) Mangler ved slakteri førte til at «alle laks» ble definert som superior.
- h) Det var svakheter med automatiseringen ved flere slakterier.

Fase 5: En bursdagsgave, rettsdokumenter og hundrevis av fakturaer

Metode: Analyse av fakturaer og helsesertifikater i kombinasjon med kinesiske rettspapirer.

Begynnelsen: Det kan skje noe, hadde Jon Hamre sagt før han dro til Australia for å besøke Bjørn Wikne, den fengslede Yiming Dongs ektemann. Og noe skjedde. Nærmere bestemt akkurat da en i NRK- teamet rundet 60 og satt ved bursdagsbordet på Kanariøyene tidlig i november 2023.

- Jeg kan snakke nå, lød meldingen fra Bjørn Wikne.

Bursdag fikk være bursdag, en noe oppgitt kone likeså. Her var mannen vi hadde jakta på i tre år klar til å snakke. Det var en gave i seg sjøl. Jubilanten forlot restaurantbordet før desserten. Samtalen som fulgte åpnet mange dører, og den førte til at vi fikk tilgang på rettspapirer vi tidligere hadde lett etter uten å finne. Dessuten ga den grunnlag for en ny hypotese.

Hypotese: Ved hjelp av kinesiske rettspapirer ville det være mulig å koble SalMar tydelig til laksesmugling og betydelig økonomisk gevinst.

Dommenes dag. UD påstod at departementet ikke hadde dommen som omfattet Yimin Dong. De brukte sågar åtte måneder på å finne ut at de ikke ville intervjues av NRK i saken om henne. Men Bjørn Wikne hadde selvsagt de to dommene mot kona, både fra første og andre rettsinstans. Etter den første telefonsamtalen på Kanariøyene, brukte vi noen uker på oppvarmingsøvelser. Mest for å bli trygge på hverandre. Så kom den første dommen. Dernest den neste. Til slutt advokatenes forsvarsskrift som ble brukt i retten. Alt ble sendt videre til våre venner på UiO for oversettelse fortløpende. Begge dommene var omfattende. Utfordringen var, til tross for oversettelsen, å skille kinesiske navn fra hverandre, både når det gjaldt personer, steder og selskapsnavn. Løsningen ble en sortering i Excel der vi plukket ut alle sentrale aktører som viste seg å ha en tilknytning til SalMar. Vi lagde kolonner med navn, selskap, ansettelsesforhold, straffeutmåling og utsagn i retten som hadde relevans for oss. Ikke rakettforskning, men nyttig for å holde oversikten. Flere av de tiltalte kom med oppsiktsvekkende utsagn. Ikke minst at de *betalte direkte* til SalMar, hadde *kontrakt* med SalMar og at de brukte *kontonummeret* til SalMar. Men var det et ekte kontonummer? Vi prøvde først å sette inn ei krone på den aktuelle kontoen, men fikk beskjed i nettbanken om at kontoen ikke eksisterte lenger. Dårlig nytt? Ja. Helt til vi fikk lekket en faktura fra SalMar. Den var fra den aktuelle perioden, og gjaldt en levering av laks til Hanoi. Fakturaen hadde SalMars logo, asiasjef Geir Wærø som referanse, og aller viktigst: Betalingen skulle gå til det samme kontonummeret i DNB som ble oppgitt i retten.

Vi hadde nå tydelige utsagn og faktaopplysninger som knyttet SalMar til den svært spesielle eksporten. I tillegg var begge dommene kvalitetssjekket av to norske jusprofessorer, Jon Petter Rui og Mads Andenæs, som begge mente de holdt mål rent faglig. Men så kom det en lekkasje til. Den skulle gi oss enda tydelige linker mellom SalMar og smuglerne i Kina.

Fakturaer på tur. Dokumentet som ble lekket, var en detaljert fakturaoversikt med over 100 rader med betalinger fra første halvår 2016. Oversikten stammet fra Oufeng Company, en av Shanghais største sjømatimportører. På dette tidspunktet var SalMar fullstendig utestengt fra det kinesiske markedet og det skulle i praksis ikke være mulig å eksportere fisk til Kina. Hver rad i tabellen var dessuten utstyrt med et nummer, ST423. Som vi faktisk hadde sett før, i papirene fra ambassaden i Beijing. Nummeret fantes i testrapportene fra kinesiske helsemyndigheter, de som førte til utestengelsen av SalMar i mars 2015. Var ST423 og SalMar to sider av samme sak? Etter noen søk på nettet, fant vi en oversikt på norskfisk.no, bransjebladet til Norsk Fiskerinæring. Den viste samtlige norske lakseslakterier og hvilket *pakkenummer* de hadde. ST423 var synonymt med SalMars slakteri på Frøya og fulgte alle forsendelsene derfra.

Fakturaoversikten viste kjøp av fisk hos Oufeng Company i Kina. Tabellen inneholdt dato, vekt, pris produsent, air waybill (AWB), og *pakkenummer*. Men kunne vi stole på denne oversikten? For å finne ut om dette dreide seg om ekte forsendelser av norsk fisk til kinesiske smuglere, måtte vi finne fram helsesertifikatene igjen. Vi lastet så inn begge datasettene inn i Python-verktøyet Pandas. Det lot oss gjøre en kobling av alle radene fra fakturadatabasen med alle radene i helsesertifikatene. Dette er en mange-til-mange kobling som gjør at datamengden kjapt eksploderer. Vi filtrerte derfor på tiden mellom utstedelsen av sertifikatet og ankomst i Kina/Vietnam. Vi satte denne grensa til en uke siden vi fra smuglerdommen visste at mye av fisken ble mottatt på flyplassen i Hanoi, og at det var lite sannsynlig at flytransport tar lengre tid enn det. Vi la også inn en begrensning i vektdifferanse på 100 kg siden det var svært mange sertifikater som matchet når man kun brukte dato. I tillegg kunne vi også legge inn et filter på produsent siden denne informasjonen var i begge datasettene.

For hver fiskeforsendelse i fakturadokumentet, fant vi altså alle helsesertifikater utstedt uka i forveien, der vekta var innenfor den gitte grensa, og der produsent sammenfalt i begge endene av forsendelsen. Noen fakturaer matchet fortsatt med flere potensielle helsesertifikater. Vi tok så en manuell gjennomgang av disse tilfellene og valgte koblingen med minst vektdifferanse.

Vi klarte å finne en kobling til et helsesertifikat for 69 av de 107 fakturaene. De fleste med under 1 kg vektdifferanse og en transporttid med et snitt på rundt 3-4 dager.

Vi fant senere ut at noe grunnen til at vi ikke fikk sertifikattreff på flere av forsendelsene var at ikke alt ble sendt direkte fra Norge. I fakturadatabasen lå det sporingsnummer for flyfrakt, et air waybill nummer. Via tjenester på nettet kan man bruke et slikt nummer til å spore forsendelser på samme måte som man kan med vanlige postforsendelser. Dessverre var bare et fåtall av disse sporingsnumrene fortsatt gyldige, men de som fortsatt fungerte ga oss et innblikk i fiskens reise til Kina.

Vi satt nå på en liste over kinesiske kunder, flere av dem smuglerdømte personer som dukket opp i dommene vi hadde mottatt. Disse hadde mottatt fisk fra norske lakseprodusenter og flere av oppgjørene for fisken var gått til SalMar.

Men ville noen kommentere dette? Noen med kjennskap til det som hadde skjedd?

- Jeg kommer til Norge i desember, sa Bjørn Wikne.

Det dro seg mot jul, og til slutt møtte vi hverandre fysisk. Gjennom mange samtaler ble ytterligere tillit skapt. Wikne bestemte seg for å stå fram. Enda bedre, vi fikk dokumenter som viste dialogen med SalMar etter fengslingen av Dong, og ikke minst bilder og papirer som viste hvor tett hun hadde vært på Gustav Witzøe og laksegiganten. På nyåret 2024, drøye tre år etter at vi tok kontakt første gang, kunne vi publisere sakene vi hadde håpet på da arbeidet vårt begynte.

Konsekvenser av arbeidet:

- a) Etter NRKs publisering snakker Bjørn Wiknes advokat og SalMars advokater sammen for første gang etter dommen, med mål om å finne løsninger for familien.
- b) Forbrukerrådet ønsker obligatorisk merking av fiskehelse i butikk. I forbindelse med forhandlinger om statsbudsjettet er det blitt flertall for å utrede frivillig merking av fiskehelse i butikk, pluss flere tiltak for å sikre bedre dyrehelse.
- c) Sjømat Norge ble i løpet høsten positiv til frivillig merking. De vil innføre et kompetanseprogram for ansatte i sjømatbedriftene.
- d) Fiskeriminister varsler strenge krav til oppdrettsnæringen. Regjeringen vil i 2024 komme med en stortingsmelding om havbruk med nye tiltak.
- e) Rema 1000 gikk gjennom egne rutiner etter avsløring om røykelaks med sårskader.
- f) Næringskomiteen behandler i januar 2024 flere lovforslag etter NRKs avsløringer, blant annet om Listeria og uavhengig dyrevelferdspersonell.
- g) Mattilsynet gir ikke for press fra næringen om å varsle i forkant av at de kommer på tilsyn.
- h) Oppdrettslaks, fiskehelse og Listeria kom høsten 2023 på den nasjonale agendaen, forbrukere og samfunnsaktører debatterte laks i alle kanaler. Retriever viser en stor vekst i artikler som omhandler fiskevelferd og Listeria. Riks, lokal og fagpressen siterte NRKs saker og hadde mange kommentar- og lederartikler om temaene utover høsten.

Vedlegg.

Publiseringer:

Nettsaker

29.januar 2022:

Slik ble norsk laks smuglet inn i Kina:

<https://www.nrk.no/dokumentar/xl/slik-ble-norsk-laks-smuglet-inn-i-kina-1.15828594>

1.februar 2022:

Økokrim om fiskekrim:

[Økokrimsjefen: Har ikke kapasitet til å ettergå alle tips om fiskekriminalitet – NRK Dokumentar](#)

12. april 2022:

Bransjen tar selvkritikk:

<https://www.nrk.no/dokumentar/solgte-norsk-laks-til-vietnam-uten-a-sjekke-hvor-laksen-skulle-1.15876077>

8.juni 2023:

Rekordgebyr til SalMar:

<https://www.nrk.no/dokumentar/varsler-rekordgebyr-til-norsk-oppdrettsgigant-1.16438829>

30.juni 2023:

Høy dødelighet hos Mowi:

<https://www.nrk.no/dokumentar/hoy-laksedodelighet-hos-verdens-storste-oppdretter-1.16463576>

4.juli 2023:

Laks med sårskader på Rema:

<https://www.nrk.no/dokumentar/kjopte-laks-med-store-sarskader-hos-rema-1000-1.16469564>

23.august 2023:

Mattilsynet konkluderer i SalMar-saken:

https://www.nrk.no/dokumentar/mattilsynet-har-konkludert_-rekordgebyr-til-salmar-1.16526384

11.oktober 2023:

Mattilsynet mener syk og selvdød laks var på vei til forbrukerne:

<https://www.nrk.no/norge/mattilsynet-mener-syk-og-selvdod-laks-skulle-selges-som-fersk-matfisk-1.16588744>

26.oktober 2023:

Uanmeldte tilsyn skaper uro:

<https://www.nrk.no/norge/uanmeldte-tilsyn-skaper-uro---ny-oppdrettsgigant-vil-varsles-i-forkant-1.16608254>

01.november 2023:

Tusenvis av døde laks:

<https://www.nrk.no/norge/plutselig-dode-titusenvis-av-laks---laksegigant-ventet-en-uke-med-a-varsle-1.16601145>

01. november 2023:

Ber fiskeriministeren redegjøre:

<https://www.nrk.no/norge/ber-fiskeriministeren-redegjore-etter-omfattende-laksedod-1.16619929>
02.11.2023

06. november 2023:

Setter hele bransjen i skammekroken:

<https://www.nrk.no/norge/sjomatbedriftene-rystet-over-nrks-avsloringer-om-massedod-laks-1.16621648>

11. november 2023:

Uenighet i bransjen om sykdomsmerking av laks:

<https://www.nrk.no/norge/forbrukerradet-vil-ha-sykdomsmerking-av-laks-1.16618833>

11. november 2023:

Ekstremt lakseutbrudd på Island: Fant 96 lus i snitt på hver laks

<https://www.nrk.no/norge/ekstremt-lakselusutbrudd-pa-island-fant-96-lus-i-snitt-pa-hver-laks-1.16631926>

15. november 2023:

Laks vurdert vraket – ble i stedet solgt som premiumvare:

<https://www.nrk.no/norge/laks-vurdert-vraket-til-dyrefor-ble-i-stedet-solgt-som-premiumvare-1.16618115>

Dagligvaregigant bekymret for dyrevelferd:

<https://www.nrk.no/vestland/norgesgruppen-er-bekymret-for-dyrevelferd-etter-lakseavsloringer-1.16638977>

16. november 2023:

Laksevarslar slår alarm:

<https://www.nrk.no/norge/laksevarslar-eg-ser-fisk-pa-marknaden-som-eg-sjolv-ikkje-ville-ete-1.16640772>

23. november 2023:

Fiskeriminister: Oppdrettsnæringen må rydde opp

<https://www.nrk.no/norge/fiskeriministeren-oppdrettsnaeringen-ma-rydde-opp-1.16649260>

24. november 2023

Stinkende laks til Israel:

<https://www.nrk.no/norge/israel-sendte-stinkende-laks-tilbake-til-norge-eu-land-har-ogsaa-klaget-pa-kvaliteten-1.16647983>

16. desember 2023

Mattilsynet og lakseadvokatene:

<https://www.nrk.no/dokumentar/xl/dyre-lakseadvokater-knuste-mattilsynet-1.16670222>

19. desember 2023

Laksesalget øker:

[https://www.nrk.no/norge/dagligvarehandelen-etter-nrks-lakseavsloringer -salget-har-okt-1.16683890](https://www.nrk.no/norge/dagligvarehandelen-etter-nrks-lakseavsloringer-salget-har-okt-1.16683890)

23. desember 2023:

Sårskadet laks til Israel:

<https://www.nrk.no/norge/slik-ble-sarskadet-salmar-laks-feilsortert-og-sendt-til-israel-1.16655167>

31. desember 2023:

Varsler strengere krav

<https://www.nrk.no/norge/fiskeriministeren-varsler-strengere-krav-til-fiskehelse-1.16695665>

9. januar 2024:

Gulljenta som ble fengslet:

[https://www.nrk.no/dokumentar/xl/gulljenta-som-ble-fengslet -og-dumpet-av-salmar-1.16690565](https://www.nrk.no/dokumentar/xl/gulljenta-som-ble-fengslet-og-dumpet-av-salmar-1.16690565)

12. januar 2024:

- Økokrim må etterforske:

[https://www.nrk.no/dokumentar/jusprofessor -salmar-ma-etterforskes-av-okokrim-1.16709668](https://www.nrk.no/dokumentar/jusprofessor-salmar-ma-etterforskes-av-okokrim-1.16709668)

14. januar 2024:

Tilsetningsstoffene som gjør laksen rød:

[https://www.nrk.no/norge/oppdrettslaksen-er-ikke-naturlig-rosa -den-er-hvitbeige-1.16686235](https://www.nrk.no/norge/oppdrettslaksen-er-ikke-naturlig-rosa-den-er-hvitbeige-1.16686235)

14. januar 2024:

SalMar tilbyr seg å hjelpe Yimin Dong:

<https://www.nrk.no/nyheter/kina-og-norge-1.11461351>

TV-saker

29.januar 2022:

Smuglerruta, Brennpunkt:

<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt-alt-for-kina/season/1/episode/2>

8.juni 2023:

Rekordgebyr til SalMar

<https://tv.nrk.no/se?v=NNFA19060823&t=836s>

29.juni 2023:

Høy dødelighet hos MOWI:

<https://tv.nrk.no/se?v=NNFA19062923&t=543s>

11. oktober 2023:

Selger død fisk:

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/202310/NNFA19101123/avspiller>

1.november 2023:

Dagsrevyen: Nye bilder viser tusenvis av døde laks

<https://tv.nrk.no/serie/kveldsnytt/202311/NNFA23110123/avspiller>

16.november.2023 :

Spiser vi selvdød laks? (Debatten):

<https://tv.nrk.no/serie/debatten/202311/NNFA51111623>

23.november 2023:

Sjømatnæringen hos statsråden:

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/202311/NNFA19112323/avspiller>

16. desember 2023:

Sigmund var døden nær:

<https://tv.nrk.no/se?v=NNFA20121623&t=1264s>

9. januar 2024:

SalMar visste om kinasmugling:

<https://tv.nrk.no/se?v=NNFA19010924&t=1052s>

15. januar 2023:

Anne-Gerd angrep på to ord om termisk avlusing:

<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/202401/NNFA19011524>

Radiosaker

31. januar 2022:

Laksesmugling til Kina:

<https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/sesong/202201/NPUB32002122#t=1m15s>

11. oktober 2023:

Dødssyk laks skulle bli middag:

<https://tv.nrk.no/serie/nyhetsmorgen-tv/202310/NNFA05101123/avspiller>

1. november 2023:

Tusenvis av død laks hos laksegiganten Lerøy:

<https://tv.nrk.no/serie/nyhetsmorgen-tv/202311/NNFA05110123>

10. november 2023:

Kommentert: Kan vi stole på at vi betaler for frisk laks?:

https://radio.nrk.no/podcast/kommentert/l_9014bf9c-b302-43c5-94bf-9cb30263c5d7

6.november 2023:

Forbrukerrådet vil merke syk laks:

<https://radio.nrk.no/serie/dagsnytt/sesong/202311/NPUB06321423>

19.desember 2023:

Salg av laks øker:

<https://radio.nrk.no/serie/dagsnytt/sesong/202312/NPUB07035323>

10.januar 2024:

Ber Økokrim etterforske SalMar:

<https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/NPUB32000924>

Oppslag i andre medier:

Sakene om død og dødssyk laks, Listeria og laksesmugling bidro til mange sitater og nyhetsoppfølging i andre medier. Men også ledere og kommentarer i en rekke aviser. Her er et lite utvalg:

<https://www.bt.no/btmeneringer/kommentar/i/EaX8PP/laksecowboyen-fra-sotra-har-et-forklaringsproblem>

<https://www.itromso.no/meneringer/i/KzXKzG/norge-mitt-ynkelige-lille-norge>

<https://www.folkebladet.no/meneringer/i/oWyMnV/kina-dokumentaren-maa-faa-etterspill>

<https://www.vg.no/nyheter/meneringer/i/VP7x7r/sjoematnaeringen-maa-skjerpe-seg>

<https://www.aftenposten.no/meneringer/kommentar/i/4oagVe/boer-du-slutte-aa-spise-laks>

<https://www.adressa.no/midtnorskdebatt/i/JQ9b3J/lite-delikat-aa-spise-syk-laks>

<https://www.adressa.no/midtnorskdebatt/i/BWpq19/ikke-gjoer-mattilsynet-til-fiende?>

<https://www.aftenposten.no/meneringer/leder/i/veJbvp/lakseoppdretterne-maa-taale-overraskende-besok>

<https://www.aftenposten.no/podkast/ap/episode/127877>

<https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/vi-ma-snakke-mer-om-var-syke-laks/o/5-95-1446800>

<https://www.nationen.no/uanmeldte-tilsyn-i-oppdrettsnaringa-er-helt-nodvendig/o/5-148-438463>

